

Cronologia de la ràdio internacional en llengua catalana del segle xx

Cinto Niqui

■ *A partir de la transició democràtica, a Catalunya, la ràdio ha estat un dels mitjans que ha contribuït notablement a la normalització lingüística de la nostra llengua. Durant les primeres dècades de la dictadura franquista, els programes radiofònics internacionals en català, transmesos en ona curta, gairebé van ser els únics que es podien escoltar. Per la seva transcendència, presento una cronologia general de totes les emissions internacionals fetes en llengua catalana durant tot el segle xx. Una qüestió mai estudiada en el seu conjunt.*

Paraules clau

Llengua catalana, radiodifusió internacional, ona curta.

Aquest article recull la cronologia de les emissions internacionals fetes en llengua catalana durant tot el segle xx. La majoria d'aquestes transmissions es van fer en ona curta, des de fora de Catalunya, però també n'hi va haver algunes de radiades, en ona mitjana.

Les poques emissores estrangeres que van transmetre programes en llengua catalana, fets per catalans a l'exili europeu o americà, van ser les "altres ràdios" que s'escoltaven clandestinament a Catalunya per tenir una informació diferent a la donada pel règim franquista. L'esforç fet per aquells catalans exiliats va permetre mantenir viva la presència de la nostra llengua a les ones radiofòniques, atesa la prohibició d'usar-la a la ràdio catalana. La majoria van ser emissions testimonials i van durar molt poc, tret de les fetes per Ràdio Moscou, Radio España Independiente i la BBC.

Emissions en ona curta fetes des de l'Estat espanyol

L'edició del diari *La Veu de Catalunya* del 20 de novembre de 1929 informava que la Junta Técnica e Inspector de Radiocomunicación havia aprovat dues emissores, una d'ona curta (E.A.R.-157) per a l'Associació Nacional de Radiodifusió, amb la seu al carrer Fontanella de Barcelona. Aquell any, l'emissora va començar a emetre, als 45 metres, de 21.30 a 22.30 hores, els dilluns, dimecres i divendres. Va ser la primera experiència en el camp de la radiodifusió en ona curta de l'Estat espanyol. (Ezcurra 1974, p. 212). A causa de la situació política, els programes es feien únicament en castellà.

Mentre a Catalunya la dictadura del general Primo de Rivera posava tota classe d'entrebancs a una ràdio pròpiament catalana de llengua i continguts, a l'Argentina, el 4 de novembre de 1928, un grup de catalans vinculats al Centre Català de Buenos Aires van posar en antena el programa

Cinto Niqui

Doctor en Ciències de la Comunicació

dominical en llengua catalana *L'hora catalana* que es transmetia en ona mitjana per Ràdio Prieto, propietat del català Teodor Prieto. Aquest va ser el primer programa en català fet fora de Catalunya. (Garcia-Ripoll 2007, p. 10).

A l'Estat espanyol, el gener de 1930 va caure la dictadura del general Primo de Rivera. A Catalunya, el 14 d'abril de 1931 es proclamava la República Catalana i l'endemà, el president Francesc Macià signava un decret que autoritzava Ràdio Associació de Catalunya (RAC) a emetre lliurement.

La primera intervenció significativa del Govern republicà espanyol, presidit per Azaña, en matèria de ràdio, va ser l'Ordre de 12 de febrer de 1932, que autoritzava l'empresa Transradio a establir una emissora de ràdio d'ona curta per a emissions amb destí a Amèrica Llatina i Canàries. Transradio inauguraria l'emissora de ràdio EAQ Radiodifusión Iberoamericana el 14 d'abril de 1932, primer aniversari de la República. (Balsebre 2001, p. 324). EAQ, Radiodifusión Iberoamericana, va transmetre en diversos idiomes. A partir del dilluns 7 d'agost de 1933, per encàrrec de la Generalitat de Catalunya i a través de la producció de l'emissora Ràdio Associació de Catalunya, EAQ d'Aranjuez va transmetre uns butlletins de notícies diaris sobre l'actualitat catalana a les 11 de la nit i una emissió setmanal de reportatges i concerts: *L'hora catalana*. En el primer programa, el president de Ràdio Associació de Catalunya, Jaume Rosquelles, va adreçar una salutació als oïdors; el president de la Generalitat, Francesc Macià, va fer el discurs inaugural; i l'Orfeó de Sants va fer un recital que va començar amb *El cant de la senyera*. (Montes 1997, p. 225)

L'estiu de 1933 naixien, per tant, les primeres emissions internacionals en ona curta fetes des de la Península Ibèrica en llengua catalana. Aquelles emissions van durar poc, atès que van acabar durant la Guerra Civil espanyola. Caldrà esperar mig segle per tornar a escoltar programes en català transmesos en ona curta des de l'Estat espanyol.

Durant la Guerra Civil, a més de les transmissions en ona mitjana, prop de cinquanta emissores de l'Estat espanyol també radiaven, de manera irregular, els seus programes locals en ona curta, majoritàriament a la banda dels 40 metres, i ben poques, a la dels 20 metres. Des de Catalunya, Ràdio Barcelona EAJ 1 sortia a la freqüència de 7.030 kHz (42,6 metres). El propietari de l'equip d'ona curta era Josep Garriga Albert i durant la Guerra l'emissió estava sota el control de la Generalitat. (Franquet 1986, p. 125)

A les ones hertzianes catalanes hi apareixen les ràdios revolucionàries, que estaven fora del control del Govern. A Barcelona surt, el 28 d'agost de 1936, l'estació en ona curta ECN-1, als 7.190 kHz, de la CNT-FAI. La programació, de propaganda política i sindical, al principi durava unes cinc hores. El 21 de setembre de 1936, el Partit Socialista Unificat de Catalunya va crear la segona estació política d'ona curta a Barcelona: Ràdio PSU número 1, que emetia pels 42 metres, als 7.142 kHz. Obria i tancava amb la *Internacional* i radiava butlletins en català i en altres idiomes destinats principalment als membres de les Brigades Internacionals. El 22 de setembre, va començar a transmetre Ràdio POUM ECP-2, també pels 42 metres. Feia una programació molt semblant a l'anterior també en català i en altres idiomes, com l'esperanto.

A Catalunya, a l'Abadia de Montserrat va funcionar una emissora d'ona curta des del final de la dècada dels quaranta i fins a mitjan anys seixanta. La seva funció era la mateixa que l'emissora d'FM actual que té el monestir: transmetre les cerimònies litúrgiques. La megafonia del monestir es connectava a l'emissora d'ona curta, com la que podien tenir els radioaficionats de l'època, i es radiava. El monjo que va promoure aquestes transmissions en ona curta va ser el pare Reinald Bozzo, responsable també de l'Observatori d'Astronomia del Monestir de Montserrat. L'abat Escarré, en alguna anada a Madrid, havia comprat algun material radioelèctric al pare Bozzo per tal que l'emissora d'ona curta pogués funcionar amb més potència. Per ajustar l'emissora i esperar que comencés la cerimònia religiosa es posava com a sintonia la melodia de la cançó popular *Ton pare no té nas*. Aquesta emissora no tenia cap freqüència assignada i transmetia fora de les bandes de radiodifusió. Als anys seixanta es podia escoltar als 48 metres. En diverses ocasions, el monestir va rebre advertiments que l'emissora causava interferències en freqüències assignades a serveis utilitaris. A causa d'aquesta sèrie de requeriments administratius, a mitjan anys seixanta, l'emissora va deixar de transmetre definitivament.

Superat el període de la transició política i recuperada la democràcia a l'Estat espanyol, el 4 de febrer de 1985 es van tornar a escoltar programes en català transmesos en ona curta des de la Península Ibèrica. En aquella data és quan Ràdio Exterior d'Espanya (REE) va començar a radiar els informatius en català realitzats per Ràdio Nacional

d'Espanya a Catalunya. La primera veu va ser la del locutor olotí Joan Grau. Els informatius breus en català de REE es continuen emetent. REE, per tal de ser conseqüent amb el fet que a l'Estat espanyol existeixen tres llengües cooficials amb el castellà, manté uns serveis informatius mínims diaris, d'uns deu minuts, en basc, gallec i català que es poden escoltar en ona curta, via satèl·lit i a internet.

El 1989, *Quaderns Tècnics* –la primera revista en català sobre electrònica, informàtica, vídeo, àudio, radioafició i DXisme– va endegar una campanya per tal que la Generalitat de Catalunya creés la seva emissora pública internacional en ona curta. Els representants polítics catalans van recollir la proposta i el 8 de novembre de 1990, el Parlament de Catalunya va aprovar per unanimitat la Proposta no de llei, presentada per Esquerra Republicana de Catalunya, per a la creació durant aquella legislatura d'una ràdio exterior de Catalunya. Finalment, l'emissora internacional de la Generalitat no es va fer realitat. El que sí que es va aconseguir és que el 10 de setembre de 1995, TV3, Catalunya Ràdio i Catalunya Informació emetessin per primera vegada via satèl·lit, com un pas previ al que serien les seves futures emissions diàries. Aquesta va ser la via per la qual els mitjans de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió van començar a tenir un abast internacional. Amb la distribució de la programació de Catalunya Ràdio a internet, des del 26 d'abril de 1996, s'obria una segona via per fer arribar la informació, en la seva llengua i a l'instant, als catalans residents a l'estranger.

Emissions en català fetes des de l'estranger durant el franquisme

El 26 de gener de 1939, amb l'ocupació de Ràdio Associació de Catalunya per les tropes franquistes, es va acabar la radiodifusió en català al país. La majoria de les iniciatives de fer programes en català des de fora, durant els quaranta anys de franquisme, van ser fetes a títol personal, ja que un bon nombre dels promotors tenien un compromís polític. Allà on hi havia un català fent programes en llengua castellana, de seguida mirava de fer-ne algun en català.

Pel seu contingut i els seus objectius, els programes internacionals en llengua catalana més significatius, fets des de 1939 fins a 1976, es poden classificar en cinc grups.

- *L'hora catalana*: el programa de ràdio que alguns membres vinculats al Centre Català de Buenos Aires van posar en antena tots els diumenges, des del 4 de novembre de 1928 fins al 30 de setembre de 1984. Les altres *hores catalanes de ràdio*, van ser produïdes a l'Uruguai, Xile, Cuba, Mèxic i Veneçuela. Els promotors llogaven temps d'antena a les emissores locals d'ona mitjana per emetre els seus espais.

- El segon grup l'integrarien els cinc programes de lluita política i d'agitació social contra la dictadura franquista, que van fer majoritàriament alguns membres del Partit Socialista Unificat de Catalunya que estaven exiliats als països comunistes europeus. Els dos programes més transcendents, per la durada i l'audiència, van ser els de Ràdio Moscou, de 1939 a 1977, i els de Radio España Independiente, des dels anys quaranta fins al 1976. Pels micròfons de Ràdio Moscou van fer espais en català: Rafael Vidiella, Hortènsia Vallejo, Lluís Ardiaca, Josep Vilella i Conxita Brufau. I pels de la Pirenaica: Emili Vilaseca, Victòria Pujolar, Jordi Solé Tura, Marcel Plans, Esther Berenguer, Leonor Bornaio, Lourdes Jiménez, Rafael Vidiella, Josep Maria Cendrós, Ricard Lobo i Jaume Fabre. Els tres programes que van tenir una durada curta van ser els de Ràdio Belgrad, fets el 1948 per Teresa Pàmies; els de Ràdio Praga, presentats per Joan Blàzquez i Teresa Pàmies, entre 1949 i 1952; i els de Ràdio Budapest, fets per Rafael Vidiella i Lourdes Jiménez, durant dos anys, al començament dels cinquanta.

- El tercer conjunt el formarien les emissions de propaganda fetes per alguns membres del Govern de la Generalitat de Catalunya a l'exili pels micròfons de Ràdio París, entre 1947 i 1948, gràcies als acords entre el govern francès i el de la República espanyola a l'exili, coincidint amb el període de bloqueig internacional contra el règim de Franco que va decretar les Nacions Unides.

- En un quart grup hi hauria els programes culturals emesos durant el franquisme, que sempre evitaven tractar qualsevol tema polític en els seus continguts. Els espais quinzenals fets per Josep Manyé a la BBC de Londres, entre 1947 i 1957; els produïts per Ràdio París, entre 1958 i 1964, presentats per Ramon Xuriguera, Narcís Bonet, Carme Bonet i Francisco Puig; els radiats diàriament, en ona curta i ona mitjana, des del Principat d'Andorra, per Ràdio de les Valls –després Sud Ràdio– entre 1959 i 1968, dirigits per Josep Font Bernat. En aquest apartat també es

podrien incloure els espais transmesos per Ràdio Pequín, entre 1959 i 1961, que oferien força música catalana.

- Finalment, trobaríem la ràdio religiosa. Els evangèlics, el 1958, van fer programes en català per Ràdio Tànger, en ona mitjana. I de 1968 a 1975, en ona curta, per Ràdio Transmundial de Mònaco. Els promotors van ser Agustí Rodés, Àngel Cortès, Bernat Vinyes i Benjamí Planas. Aquests programes s'enregistraven en un estudi petit del barri de Sant Martí de Barcelona.

El març de 1937, va començar a transmetre, en ona mitjana i sembla que des de Roma, Ràdio Veritat, patrocinada per Francesc Cambó, líder de la Lliga Catalana, el segon partit al Parlament de Catalunya a les eleccions de 1932. A Ràdio Veritat, tots els col·laboradors i redactors eren catalans. Així, el director era Eduard Segarra, el locutor, Manel Ribé, i a més hi havia Delfí Escolà, Joaquim Pelliscena, Costa Deu, Solervicens, etc. El to de les emissions era mirar de convèncer els catalans que no s'havia de tenir por del franquisme, perquè els respectaria la seva tradició, les seves empreses, la seva cultura. Ràdio Veritat va emetre en català fins l'ocupació de Barcelona, el gener de 1939. (Ventín 1986). Francesc Cambó, el mecenes de Ràdio Veritat, finalment es va adonar de l'error d'haver donat suport a Franco amb una ràdio en català i es va exiliar a l'Argentina.

Entre 1938 i 1940, *L'hora catalana* de Santiago de Xile, a més de l'emissió en ona mitjana es va transmetre en ona curta. Molts catalans que vivien a Centre-amèrica i Sud-amèrica podien escoltar aquell espai setmanal.

Pel que fa a les emissions internacionals europees en llengua catalana, la primera reacció contra el règim franquista es va produir, al final de 1939, quan alguns membres del Partit Socialista Unificat de Catalunya, exiliats a Rússia, van fer a Ràdio Moscou uns espais setmanals d'una hora (Miralles 1947). A causa de la confrontació entre les direccions del Partit Comunista d'Espanya i el PSUC, aquells espais en català primerencs van tenir algunes interrupcions.

Radio España Independiente-Estación Pirenaica va néixer el 22 de juliol de 1940. Les primeres emissions de la Pirenaica en català les va fer, des de Moscou, al començament dels quaranta, Emili Vilaseca amb el pseudònim de Jordi Català.

Durant la Segona Guerra Mundial, es produeix un fet curiós. Als Estats Units, els dirigents del Centre Català de

Nova York van fer alguns programes en català de propaganda americana per a l'Office of War Information. Aquests programes s'emeten en ona curta cap a Llatinoamèrica, a través de les emissores comercials nord-americanes, com la CBS o l'NBC. Alguns dels catalans que hi van participar van ser Josep Carner-Ribalta i Josep Fontanals. Carner-Ribalta era el delegat als Estats Units del Consell Nacional de Catalunya, que estava reconegut oficialment pel Departament d'Estat nord-americà.

En el número de maig de 1943 de la publicació del Partit Socialista Unificat de Catalunya a Xile, *Retorn*, es parlava de l'aparició de l'emissora clandestina Per Catalunya, que emetia un cop a la setmana, els dijous, a les 9.10 de la nit. Possiblement, aquestes emissions clandestines en català es feien per Radio Pyrenées, l'emissora de la guerrilla comunista francesa dels Franctiradors i Partisans Francesos (FTPF).

Entre 1944 i 1947, amb discontinuïtats, *L'hora catalana*, produïda pels catalans residents a Cuba, es va transmetre en ona mitjana i en ona curta per diverses estacions de l'Havana. Gràcies a l'emissió en ona curta, el programa setmanal arribava a gran part d'Amèrica.

Després d'haver fet uns espais nadalencs amb cançons catalanes, el 1942, Josep Manyé, amb el pseudònim de Jorge Marín, va poder fer el primer espai bilingüe castellà-català de la British Broadcasting Corporation (BBC) el 23 d'abril de 1944, amb motiu de la diada de Sant Jordi, patró d'Anglaterra i de Catalunya. (Arasa 1990)

A Europa, el maig de 1944, un any abans d'acabar la Segona Guerra Mundial, el sud-oest de França va ser alliberat. Allà hi havia una presència important de refugiats republicans espanyols que lluitaven a les files de la resistència francesa. Toulouse esdevé la capital de l'Espanya republicana a l'exili. El diumenge 22 d'octubre de 1944, el periòdic *Reconquista de España* publica dos anuncis radiofònics. Un sobre Radio España Independiente, que aleshores emetia des de la Unió Soviètica, i un altre sobre els programes diaris en català i castellà de Ràdio Toulouse número 1. El programa en castellà d'Unión Nacional s'emetia a les 23.05 hores i el català, deu minuts després, a les 23.15, amb l'etiqueta d'Aliança Catalana. Les consignes del programa d'Aliança Catalana eren "Visca Espanya independent! Visca Catalunya autònoma!" Els dos programes sortien en ona mitjana per Ràdio Toulouse número 1, als 325 i 365 metres.

Aquests programes en català van durar poques setmanes. (Sánchez Agustí 2001, p. 160)

L'altra emissora de Toulouse, Radio Pyrenées, l'octubre de 1944 també va fer alguns programes d'agitació en català i castellà durant algunes setmanes. Transmetia en ona mitjana als 233 i 260 metres. Radio Pyrenées era l'emissora de la guerrilla comunista francesa dels Franc Tiradors i Partisans Francesos (FTPF). Aquesta emissora va haver de suspendre les seves activitats de suport als maquis espanyols quan el general Charles De Gaulle en persona va negociar amb el Front Nacional de Toulouse la fi dels espais a instàncies dels aliats, que temien incidents internacionals.

El 8 de maig de 1945, va acabar la Segona Guerra Mundial i el mes de juny va arribar a Anglaterra el violoncel·lista Pau Casals, que estava a l'exili des del 1938, per fer-hi els primers concerts un cop acabada la guerra. Pau Casals va poder adreçar unes breus paraules en català pels micròfons de la BBC. (Rodrigo 1977, p. 136)

A partir de la fi de la Segona Guerra Mundial, les Nacions Unides es planteja la substitució del règim de Franco i demana la retirada de diplomàtics d'Espanya.

França va anar més lluny i va tancar la frontera a tots els efectes, inclosos els postals, telefònics i telegràfics entre el febrer de 1946 i el febrer de 1948. És en aquell moment, el febrer de 1946, quan el govern republicà a l'exili aconsegueix un estatus polític a França. En virtut d'aquest estatus obté permís per fer servir la ràdio francesa com a eina de propaganda.

L'abril de 1946, el Front Nacional de Catalunya posa en marxa, durant uns dies, des de Perpinyà, una emissora clandestina d'ona curta, que emetia pels 38 i 45 metres, tot coincidint amb la celebració de la I Conferència del Front Nacional de Catalunya a Dosrius.

El 9 de novembre de 1946, el doctor Josep Trueta es va adreçar en català des de Londres pels micròfons de la BBC. No va parlar de cap qüestió política sinó que va explicar les causes de la hipertensió. (Trueta 1978, p. 296) A partir del 7 d'abril de 1947 és quan Josep Manyé, Jorge Marín, va començar a fer les històriques emissions quinzennals en català de la BBC, que van durar deu anys. El periodista Josep Manyé i Vendrell va ser guardonat amb la creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya i va ser membre honorari de l'Imperi Britànic.

A París, durant els mesos de juny i juliol de 1947, el presi-

dent de la Generalitat, Josep Irla, i diversos representants dels partits del Consell Executiu de la Generalitat a l'exili es van adreçar diverses vegades en català per Ràdio París, en ona curta. Demanaven el boicot al referèndum franquista convocat, el 8 de juliol, per aprovar la Ley de Sucesión.

Un any després d'acabar la Segona Guerra Mundial, es van inaugurar les emissions en castellà de Ràdio Belgrad en ona curta. El 1948, aquesta emissora va emetre en català uns comentaris setmanals fets per l'escriptora Teresa Pàmies. El número del mes de juny de la publicació comunista, editada a Cuba, *Per Catalunya* publicava aquest anunci: "Voleu saber com lluita la Catalunya immortal? Escolteu Ràdio Belgrad en les seves emissions en català tots els dimecres i diumenges a dos quarts d'onze del vespre per l'ona curta de 49,18 metres".

Amb motiu de l'Homenatge Nacional a Pompeu Fabra, que es va fer el febrer de 1948 a Prada, a la Catalunya Nord, la BBC i Ràdio París van fer un programa especial en llengua catalana. Van assistir a aquell homenatge, entre molts altres catalans a l'exili: el músic Pau Casals, el president de la Generalitat a l'exili, Josep Irla, l'escriptor Josep Carner, etc.

A partir de 1949, l'escriptora Teresa Pàmies i Joan Blàzquez Arroyo, amb el pseudònim de Joan Verdaguer en antena, comencen els programes setmanals en català de Ràdio Praga en ona curta. Quan Blàzquez va marxar a Viena el 1952, per apuntar-se al Consell Mundial de la Pau (Sánchez Agustí 2001, p. 126), van acabar els espais. Teresa Pàmies va deixar Praga per anar a París sis anys després, el 1958.

És també el 1949 quan Ràdio Andorra va emetre durant un temps en francès i en català. La presència del català era mínima i aviat va desaparèixer perquè l'emissora estava sota el control de la societat anònima espanyola Sociedad de Explotación Radiofónica Radio Andorra, amb seu a Madrid. (Montes 2004)

Pels volts de 1950, van començar els programes en ona curta en català de Ràdio Budapest, amb Rafael Vidiella i Maria Bartra, pseudònim de Lourdes Jiménez, (Roig 1976) i es van reprendre els de Ràdio Moscou. L'emissora de la Unió Soviètica, amb discontinuïtats, va mantenir els espais en català fins al 1977.

Des d'octubre de 1957, Ràdio Perpinyà va emetre per ona mitjana, els dimarts alterns, el programa *Aires del Canigó*,

presentat per Rita Casals de Gual. L'espai va durar deu anys.

El diumenge 9 de març de 1958, a les 22 hores, van començar les emissions regulars de Ràdio París en català, amb periodicitat quinzenal, a les bandes d'ona curta de 41 i 50 metres. El títol de les emissions era: "París, fogar de la cultura catalana". Al començament les dirigia i les elaborava l'escriptor Ramon Xuriguera. Més endavant, els programes els van fer el músic Narcís Bonet i la seva esposa, Carme Bonet. Els programes en català de Ràdio París van acabar el 1964.

Al Principat d'Andorra, per iniciativa de l'Estat francès, el 1958 va començar a emetre AndorRadio, que un any després va passar a ser Ràdio de les Valls i, des del 1964, Sud Ràdio. Des de l'inici, aquesta emissora andorrana, sota la influència francesa, sí que va emetre en català, a diferència de Ràdio Andorra. Els programes es podien escoltar, tant en ona mitjana com en ona curta, de les 14 a les 16 hores i de les 22 a les 24 hores. Els espais en català anaven a càrrec de Josep Fontbernat i es van mantenir, amb moltes reduccions, fins al 1972. L'emissió en ona curta va acabar el 1968.

El 1958 també es van fer els primers programes evangèlics internacionals en català, que es van emetre per Ràdio Tànger, al Marroc, en ona mitjana. Aquells programes eren fets a Barcelona per set joves, entre els quals hi havia Agustí Rodés, promotor de l'emissora barcelonina d'FM Ràdio Bona Nova. El règim franquista interferia les emissions i pocs mesos després de començar els programes les autoritats van localitzar el grup de joves i els va recomanar que deixessin de fer els programes. El col·lectiu va seguir el "consell" i va acabar les emissions.

A partir de diversos testimonis orals, sabem que Ràdio Pequín va fer algunes emissions en català. Sembla que l'emissora xinesa va emetre en la nostra llengua entre els anys 1959 i 1961. Els programes eren setmanals i oferien moltes sardanes i música catalana. La premsa maoista clandestina o *Pekín Informa* en aquella època acostumava a informar dels horaris en castellà de Ràdio Pequín, però mai no deia res del català. Ens consta que a les primeres redaccions en llengua castellana hi havia alguns espanyols que, per conflictes amb el Partit Comunista d'Espanya, havien deixat la seva feina a Ràdio Moscou o a la Pirenaica i treballaven a Ràdio Pequín. És el cas d'Irene Falcón i de la seva germana.

A l'Estat espanyol, el 1958 es produeix una certa modernització del franquisme, amb canvis econòmics, socials i polítics de caire moderat. Els canvis en el franquisme van permetre començar a fer algunes coses en català a Catalunya. Durant la dècada següent es van posar en funcionament Òmnium Cultural, *Serra d'Or*, la *Gran Enciclopèdia Catalana* o Edicions 62. Aquelles circumstàncies van permetre també que Televisión Española (TVE) o Radio Barcelona fessin els seus primers espais de teatre en català. El 25 d'octubre de 1964, el centre de Miramar de TVE va començar l'espai mensual en català *Teatro Catalán*.

El 1968 va començar la segona etapa dels programes evangèlics internacionals en català. Aquesta vegada, els va transmetre en ona curta Ràdio Transmundial de Mònaco fins al 9 de juliol de 1975. S'emetia un espai setmanal d'un quart d'hora. Les emissions van acabar per manca de finançament. Els programes s'enregistraven en un petit estudi del barri de Sant Martí de Barcelona i s'enviaven a Mònaco.

El 20 de novembre de 1975, va morir el general Franco. Acabat el període de dictadura, Juan Carlos I va ser coronat rei d'Espanya. El juny de 1976, Adolfo Suárez va ser nomenat president del Govern de l'Estat espanyol i comença la reforma política que va permetre legalitzar els partits polítics i els sindicats i convocar, el desembre, el referèndum per a la reforma política.

L'abril de 1977, es va legalitzar el Partit Comunista d'Espanya. El juny, Adolfo Suárez, líder de la Unión del Centro Democrático, va guanyar les eleccions. I el 14 de juliol es va celebrar a Madrid la sessió de constitució de les Corts. Un acte que va ser transmès per Radio España Independiente en la seva última emissió en castellà. (Mendezona 1995) Aquell any, Ràdio Moscou va deixar d'emetre en català, tot i que onze anys després va reprendre els programes.

Emissions en ona curta fetes des de l'estranger a partir de 1978

La programació internacional en català radiada a partir de 1978 tenia uns objectius ben diferents de la produïda durant el franquisme: informar del que passava a Catalunya als catalans que vivien fora del país, Ràdio Exterior d'Espanya; tractar temes culturals, Ràdio Andorra; divulgar novetats tecnològiques audiovisuals, BRT i Ràdio Budapest; informar

dels canvis polítics que es produïen a Rússia, Ràdio Moscou; o fer reflexions religioses en la nostra llengua, Ràdio Transmundial de Mònaco.

El 1978, només Ràdio Andorra ofería uns espais musicals nocturns diaris, presentats en català per Josep Casamajor. Es radiaven per l'ona mitjana, però el 1979 es van poder escoltar, durant alguns mesos, en ona curta. Ràdio Andorra va tancar el 1981.

Des del setembre de 1983, l'emissora religiosa Ràdio Transmundial de Mònaco va reprendre la programació internacional en català. Aquesta tercera etapa es va acabar el 25 de desembre de 1989. Els espais s'emeten els dilluns, a les dues del migdia, amb el nom d'*Aquell camí oblidat* i duraven un quart d'hora.

El diumenge 27 de setembre de 1987, la Belgische Radio en Televisie (BRT) va transmetre per primera vegada l'espai mensual *Més DX*, realitzat per la revista *Món DX*, de l'Associació de Radioescoltes de Barcelona (ADXB). Els presentadors eren Anna Hernández Cortès i Cinto Niqui. Des de l'octubre, també es va emetre *Retalls DX*, un programa mensual produït per la revista *Quaderns Tècnics* i presentat per Xavier Cacho. Tots dos espais duraven deu minuts i van acabar al final de 1989.

El 15 de novembre de 1988, va començar l'última etapa dels programes en català de Ràdio Moscou, que va finalitzar el 1991. Inicialment, l'espai s'emetia els dies 15 i 30 de cada mes i durava mitja hora. Viktor Súkhov i Enric Fernández van ser els responsables dels programes.

Finalment, Ràdio Budapest va emetre, durant sis mesos de 1989, el breu informatiu mensual tecnològic en català *Retalls DX*, produït per la revista *Quaderns Tècnics* i presentat per Xavier Cacho. En aquesta versió, l'espai durava uns cinc minuts, s'emetia el quart dissabte de cada mes i es repetia el diumenge següent.

De les emissores esmentades, Ràdio Andorra i Ràdio Moscou produïen els programes als seus estudis. La BRT, Ràdio Transmundial de Mònaco i Ràdio Budapest transmetien els espais enregistrats a Barcelona.

Al final de 1988 i al començament de 1989, va ser el moment en què el català va tenir més presència a la radiodifusió internacional en ona curta en coincidir els espais fets per cinc emissores: Ràdio Moscou, Ràdio Exterior d'Espanya, Ràdio Transmundial de Mònaco, BRT de Bèlgica i Ràdio Budapest. Aquesta situació va durar ben poc.

Bibliografia

ARASA, D. *Els catalans de Churchill*. Barcelona: Curial, 1990.

BALSEBRE, A. *Historia de la radio en España. Volumen 1 (1874-1939)*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2001.

EZCURRA, L. *Historia de la radiodifusión española. Los primeros años*. Madrid: Editora Nacional, 1974.

FRANQUET, R. *Història de la radiodifusió a Catalunya (Del naixement al franquisme)*. Barcelona: Edicions 62, 1986. (Llibres a l'abast, 214)

GARCIA-RIPOLL, M.; NIQUI, C. *La ràdio en català a l'estranger*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, 2007. (Col·lecció Documents)

MENDEZONA, R. *La Pirenaica y otros episodios*. Madrid: Libertarias Prodhufi, 1995.

MIRALLES, R. *Españoles en Rusia*. Madrid: Ediciones y Publicaciones Españolas, 1947.

MONTES, F. J. *Los orígenes de la radiodifusión exterior en España*. Madrid: Editorial Complutense SA, 1997.

MONTES, F. J. *Anuario jurídico y económico escorialense, Época II, XXXVII*. El Escorial: Real Centro Universitario Escorial - María Cristina, 2004.

RODRIGO, A. *Doctor Trueta. Heroe anónimo de dos guerras*. Barcelona: Plaza&Janés, 1977.

ROIG, M. *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*. Barcelona: Laia, 1976.

SÁNCHEZ AGUSTÍ, F. *Maquis y Pirineos*. Lleida: Editorial Milenio. Biblioteca de los Pirineos 2, 2001.

TRUETA, J. *Fragments d'una vida*. Barcelona: Edicions 62, 1978.

VENTIN, J. A. *La guerra de la radio (1936-1939)*. Barcelona: Editorial Mitre, 1986.